

‘एक चिहान’ उपन्यासमा क्षण,जाति र पर्यावरण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तरतह दोस्रो वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनको लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
अम्बरबहादुर यक्सो
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०७१

शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली एम्.ए. दोस्रो वर्षका छात्र श्रीअम्बरबहादुर यक्सोले 'एक चिहान उपन्यासमा क्षण, जाति र पर्यावरण' शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निकै मिहिनेतका साथ तयार पार्नु भएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७१/०१/०९

.....
बालाकृष्ण अधिकारी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय,
नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र अम्बरबहादुर यक्सोले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँपत्रको आंशिक प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको 'एक चिहान उपन्यासमा क्षण,जाति र पर्यावरण'शीर्षकको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत समेत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम
(विभागीय प्रमुख)
बालाकृष्ण अधिकारी
(शोधनिर्देशक)
प्रा.डा दयाराम श्रेष्ठ
(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७१/०१/२१

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत 'एक चिहान उपन्यासमा क्षण, जाति र पर्यावरण' शीर्षकको स्नातकोत्तर तह नेपाली विषयको शोधपत्र साहित्यको समाजशास्त्रीय अध्ययनको सिद्धान्त अनुसार तेनद्वारा प्रतिपादित क्षण, जाति र पर्यावरण त्रितत्त्वलाई सैद्धान्तिक पर्याधार मानी तयार गरिएको छ। यो शोधपत्र तयार गर्न आदरणीय गुरु बालाकृष्ण अधिकारीको कुशल निर्देशन मैले पाएको छु। प्रस्तुत सन्दर्भमा कुशल निर्देशन प्रदान गरी योगदान पुऱ्याउनु हुने शोध निर्देशक गुरुप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु। यस शोध शीर्षकलाई स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेखन अवसर प्रदान गर्ने नेपाली केन्द्रीय विभाग र त्यसका प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु।

प्रस्तुत शोधकार्यकोमूल कृतिका श्रद्धेय स्रष्टा हृदयचन्द्रसिंह प्रधान तथा प्रकाशक साभा प्रकाशनप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दै यस शोध कार्यका लागि सैद्धान्तिक पर्याधारको निर्माण गर्न अध्ययन गरिएका र शोधकार्यलाई पूर्णता दिलाउन प्रयोग गरिएका सम्पूर्ण कृति, पत्रपत्रिका तथा शोधपत्रका लेखक तथा प्रकाशक साथै आवश्यक पुस्तकीय सामग्रीहरू उपलब्ध गराइदिने केन्द्रीय पुस्तकालय, त्रि.वि. कीर्तिपुरप्रति आभार प्रकट गर्दछु। यसैगरी प्रस्तुत अध्ययन कार्यमा अतुलनीय योगदान गरी वातावरण मिलाई दिनु हुने पिता स्व. जीतबहादुर यक्सो र आमा मनमाया लिम्बुप्रति सधैं ऋणी रहने छु। त्यस्तै शोधकार्यका लागि आवश्यक वातावरण मिलाई विभिन्न तहबाट सहयोग गर्ने दाजु गंगा यक्सो, भाउजू सन्चकुमारी लिम्बू, दिदीहरू पद्मा र माया यक्सो तथा भाइहरू राकेश र राजकुमार यक्सोप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु। यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा महत्त्वपूर्ण सल्लाह र सुझाव दिने अनन्य मित्र गोविन्द दुलाल र उमा लिम्बुप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दै सङ्कलित सामग्री होसियारीपूर्वक टङ्कन गरिदिने के.एम. कम्प्युटरप्रति पनि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु।

अन्त्यमा म प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर समक्ष पेस गर्दछु।

शैक्षिक सत्र : २०६५/०६६

क्रमाङ्क : ३७४

त्रि.वि. दर्ता नं. : ६-१-१०-२-२००१

मिति २०७१/०१/०९

.....

अम्बरबहादुर यक्सो

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

सङ्क्षिप्त शब्द सूची

अप्र.	:	अप्रकाशित
ई.सं.	:	ईस्वी सम्वत
उद्धृ.	:	उद्धृत
छै.सं.	:	छैटौँ संस्करण
डा.	:	डाक्टर
ते.सं.	:	तेस्रो संस्करण
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	:	दोस्रो संस्करण
ने.के.वि.	:	नेपाली केन्द्रीय विभाग
पा.सं.	:	पाँचौँ संस्करण
प्रा.	:	प्राध्यापक
पृ.	:	पृष्ठ
वि.सं.	:	विक्रम सम्वत्
सम्पा.	:	सम्पादक
स्व.	:	स्वर्गीय

विषय सूची

	पृष्ठ
शोध निर्देशकको सिफारिस	ख
स्वीकृति पत्र	ग
कृतज्ञता ज्ञापन	घ
सङ्क्षिप्त शब्द सूची	ङ
विषय सूची	च
पहिलो परिच्छेद : शोध परिचय	१-७
१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्याकथन	२
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ अध्ययनको औचित्य	५
१.६ शोधकार्यका सीमा	५
१.७ शोधविधि	५
१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि	६
१.७.२ विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार तथा ढाँचा	६
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	७
दोस्रो परिच्छेद : उपन्यासको समाजशास्त्रीय विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार	८-१८
२.१ विषय परिचय	८
२.२ साहित्य र समाज	९
२.३ साहित्य र उपन्यास	१०
२.४ प्रत्यक्षवादी वा विधेयवादी	१२
२.५ क्षण/युग	१४
२.६ जाति	१५
२.७ परिवेश/पर्यावरण	१७
२.८ निष्कर्ष	१८
तेस्रो परिच्छेद : एक चिहान उपन्यासमा क्षण/युग	१९-३१
३.१ विषय परिचय	१९
३.२ एक चिहान उपन्यास कृतिको परिचय	१९
३.३ लेखकीय उत्प्रेरक क्षण	२०
३.४ रचनाकालीन पृष्ठभूमिगत क्षण	२५
३.५ निष्कर्ष	३०

चौथो परिच्छेद : एक चिहान उपन्यासमा जाति	३२-४१
४.१ विषय परिचय	३२
४.२ वंशाणुगत जाति	३२
४.३ स्वभाव तथा प्रतिभागत जाति	३६
४.४ निष्कर्ष	४१
पाँचौ परिच्छेद : एक चिहान उपन्यासमा पर्यावरण	४२-५५
५.१ विषय परिचय	४२
५.२ भौगोलिक पर्यावरण	४२
५.३ सामाजिक आर्थिक पर्यावरण	४३
५.४ राजनीतिक परिवेश	५१
५.५ निष्कर्ष	५५
छैटौ परिच्छेद : सारांश तथा निष्कर्ष	५६-६२
६.१ विषय परिचय	५६
६.२ परिच्छेदगत सारांश	५६
६.३ समष्टिगत निष्कर्ष र प्राप्ति	६०
६.४ भावी शोध शोधकर्ताका लागि सम्भाव्य शीर्षकहरू	६३
सन्दर्भ सामग्री सूची	